

ל' אדר א' התשע"ו
10.03.2016

לכבוד
מר יואל נווה, הכלכלן הראשי של משרד האוצר ויו"ר הצוות
וחברי הצוות בנושא פעולות הממשלה לקראת תום תקופת זיכיון ים המלח

באמצעות דוא"ל: Qusai@mof.gov.il

שלום רב,

הנדון: עמדת אדם טבע ודין - פעולות הממשלה הנדרשות לקראת תום תקופת זיכיון ים המלח

בשם "אדם, טבע ודין - אגודה ישראלית להגנת הסביבה" (להן גם: "אט"ד"), אשר פועלת בכלים משפטיים, מדעיים ותכנוניים למען שמירה על איכות הסביבה בישראל, הרינו לפנות אליך בעניין שבנדון כדלהלן:

1. ראשית, ברצוננו לברך על הקמתו של צוות בנושא פעולות הממשלה לקראת תום תקופת זיכיון ים המלח (להלן: "הצוות") ועל הבחירה להסדיר נושא חשוב זה מבעוד מועד, כך שיוותר זמן מספק על מנת לאפשר דיון ציבורי רחב בנושא עוד טרם קבלת החלטות בלתי הפיכות.
2. עם זאת, יש לפעול במהירות ונחישות כבר עכשיו כדי להבטיח את עתידו של ים המלח.
3. לעמדתנו, לצוות הוענק מנדט רחב לגבש המלצות באשר לפעולות המדינה הנדרשות לקראת תום תקופת הזיכיון ולכן על הדיון וההחלטה באשר להצעת זיכיון חדש והמשך הכרייה בים המלח, אם בכלל, להתקבל מתוך ראייה לאומית כוללת ורחבה, במסגרתה נדרשת בחינה מעמיקה של כלל ההיבטים הרלוונטיים ביחס למצבו העגום של אוצר טבע נדיר זה ואילו פעולות נדרשות על מנת להביא לשינוי חיובי של המצב הקיים.
4. ובכן, ההיגיון שבדרישה לגיבוש המלצות בראייה כוללתית תקף ביתר שאת ביחס לעבודת הצוות בראשותך. בהקשר זה, נדרש לכל הפחות כי הצוות יפעל תוך יצירת שיתוף ו/או תיאום הדוק עם הצוות שבראשות החשבת הכללית, מיכל עבאדי-בויאנג'ו, אשר בוחן את ערך נכסי מפעלי ים המלח, וזאת, על מנת לסייע לצוות בגיבוש החלטותיו תוך שמירת עקרונות הקיימות, התחשבות בדורות הבאים והבטחת התועלת המרבית לציבור.
5. לצד ההיבטים אשר מובאים בנייר עמדה זה נבקש כי הצוות יאפשר לנציגים מטעם אדם טבע ודין להופיע בפניו על מנת להציג את הטיעונים באופן מלא וזאת למען הבטחת האינטרס הציבורי בדבר הניהול הראוי של ים המלח.

אדם טבע ודין

רחוב יהודה הלוי 48, תל אביב | ת.ד 15 | מיקוד 6100001

טלפון 03.566.9939 פקס 03.566.9940

contact@adamteva.org.il

www.adamteva.org.il

נבקש לציין כבר עתה כי עמדתנו היא כי אין להתיר כרייה בים המלח לאחר תום הזיכיון בשנת 2030 ויש להתחיל לנקוט כבר כיום בפעולות לשיקומו. עמדה זאת, שתפורט בהמשך, נובעת מעמדה שמתנתקת מכוחה של האינרציה ומבצעת הבחנה ברורה בין מה שהתבצע עד כה, בין היתר, בחסות חוק זכיון ים המלח, תשכ"א-1961 (להלן: "חוק הזכיון"), לבין מה שהיה צריך לעשות עם תחילת ההתדרדרות הדרסטית במצבו של ים המלח, ועל כמה וכמה שיש לעשות מעכשיו. ככל שלא תתקבל עמדתנו זאת ויוחלט על המשך הכרייה בים המלח יש לפעול לבטל את חוק הזכיון ולהבטיח שכל הסדר שיחליפו יכלול מנגנונים אשר יבטיחו את ההגנה על ים המלח ואת שיקומו.

ים המלח- אגם בסכנת הכחדה חמורה

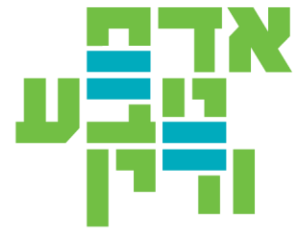
ים המלח הינו אגם טרמינלי (ללא ניקוז)¹ בעל מליחות גבוהה המנקז שטח ניקוז של כ-43,000 קמ"ר בשש ישויות מדיניות שונות.² הים מחולק לשני אגנים: דרומי רדוד בעומק מספר מטרים (כיום מצויות בשטח זה בריכות תעשייתיות) וצפוני עמוק בעומק ממוצע של כ-200 מטרים ובעומק מקסימלי של כ-770 מטרים.³ האגנים מופרדים ביניהם על ידי מיצר לינץ' שקרקעיתו מצויה ברום 400- ואשר משנת 1979 מהווה גבול יבשתי בין האגן הצפוני לבין הבריכות התעשייתיות בדרום. בתחילת המאה ה-20 התייצב מפלס ים המלח בגובה ממוצע של כ-390.⁴ עם זאת, החל ממצוית השנייה של המאה ה-20, עקב פעילות אנושית,⁵ החל המפלס לרדת בקצב גובר. לפי נתוני מחקר עדכני שפורסם בסוף 2015 ההתגברות בקצב ירידת המפלס מסתכמת בירידה ממוצעת של כ-1.2 מטר בשנה ולגריעה כוללת של מעל 30 מטר מאז 1976.⁶

חשיבותו של ים המלח

ים המלח הינו תופעה ייחודית במינה אשר חובקת בתוכה פיסות היסטוריה קדומות, עוצמות גיאולוגיות חד פעמיות ומרחבי נוף שומטי לסתות. האגם הינו אחד מגופי המים המלוחים ביותר על פני כדור הארץ⁷ והנקודה היבשתית הנמוכה ביותר בעולם. שיאים אלו הביאו אותו להיות מוקד משיכה והתעניינות עולמית חסרת גבולות. הדבר ניכר, בין היתר, ב"עלייתו לגמר" בתחרות שבעת

¹ראו גם את דוח מבקר המדינה 59 לשנת 2008 ולחשבונית שנת הכספים 2007 בעמ' 1125.
²נדב לנסקי ואלעד דנטה "הגורמים לירידה המואצת של מפלס ים המלח בעשרות השנים האחרונות" (משרד התשתיות הלאומיות, האנרגיה והמים; המכון הגיאולוגי), עמ' 2.
³הבנק העולמי ים המלח- תוכנית בדיקת היתכנות להולכת מים (2014), עמ' 7 לתקציר.
⁴המכון הגיאולוגי וגורמים נוספים מסמך מדיניות- אגן ים המלח (2006), עמ' 26-33.
⁵<http://jiis.org.il/?cmd=publication.157&act=read&id=482#.Vt1O8VsrLcs>.
⁶כולל סכירה של נהר הירדן, הירמוך והיובלים במעלה, וכן שאיבת המים על ידי מפעלי האשלג משני צדדי הגבול.
⁷לנסקי ודנטה, לעיל הי"ש 2, עמ' 16.

⁷ Niemi, T. et al, editors, The Dead Sea – The Lake and Its Settings, Oxford University Press, 1997.

פלאי עולם, **כאחד מעשרה פלאי עולם הטבע**⁸ וברצון להכריז עליו כאתר מורשת עולמית של ארגון אונסק"ו (UNESCO), הכרזה שמתעכבת בשל מגבלות פוליטיות.⁹

עם זאת, ועל אף מעמדו וחשיבותו הבינלאומית, **מצבו של ים המלח מעולם לא היה גרוע יותר והוא מהווה אוצר טבע ומורשת נדיר שהולך ונחרב לנגד עינינו בשנים האחרונות**. על דרך האנלוגיה, באמצעות מושגי ה-IUCN (איגוד השימור העולמי), ניתן להמחיש את האגן הצפוני, לנוכח צמצומו והמשך הפגיעה בו, כ"מין בסכנת הכחדה חמורה" (Critically Endangered); ואילו את האגן הדרומי ניתן להגדיר כתופעה אשר כבר נכחדה מהטבע וקיימת רק באופן מלאכותי (מבוית), כבריכות תעשייתיות (Extinct in the Wild). את המחיר החמור של אובדן ערך טבע שאין שני לו בעולם, משלם כלל הציבור בישראל ואף בעולם כולו.

הגורמים השונים לירידת מפלס האגן הצפוני של ים המלח

על פי ההערכות, בשנים שלפני ההתערבות האנושית האינטנסיבית במחצית המאה ה-20, תרמו הירדן ויובלו הירמוך כ-1,200 מלמ"ק לים המלח כל שנה, כמות מים משמעותית אשר מהווה כ-70% מסך הכניסות אליו. 30 האחוזים הנותרים הגיעו מזרימת נחלים ישירה, מי תהום וגשם. כמויות אלו היו דומות לכמויות שהתאדו מהאגם כל שנה ולכן מפלסו נשאר יציב.¹⁰ אך לא לעולם חוסן, בשל פעילות אנושית, החל משנות החמישים של המאה הקודמת החלה ירידה ברורה ועקבית בכמויות המים הנכנסות לאגם. המשתנה המשמעותי בתקופה זו הוא הירידה הדרסטית בזרימת המים מן הירדן לים המלח. על פי ההערכות, הקמת סכר דגניה לצרכי שאיבה למוביל הארצי בשנת 1964 (ובהמשך סכר אלומות) והטיית מי הירמוך על ידי ירדן בסוף שנות ה-50 הביאו לגרעון של כ-500 מלמ"ק בכמות המים אותם תורם נהר הירדן לים המלח. בנוסף, סכירת אגני ניקוז, בעיקר באגן המזרחי של ים המלח, הביאה לגרעון נוסף של 285-425 מלמ"ק.¹¹

עם ירידת המפלס מתחת לגובה 400- מטר, שהינו גובהו של מיצר לינץ', צפוי היה כי האגן הדרומי הרדוד יתייבש במהרה וכי הדבר יביא, כמו בימי קדם, להקטנת שטח הים ומשך לצמצום משמעותי באידוי ממנו. עם זאת, לשם המשך הפעילות התעשייתית, הירדנית והישראלית, הוקמו שתי תעלות הזנה פתוחות. כיום, המפעלים שואבים את מי ים המלח, באמצעות מתקני שאיבה, מדרום האגן

⁸ "ים המלח עולה לגמר" כתבה מאתר האינטרנט של משרד התיירות (2009)
⁹ http://goisrael.gov.il/tourism_heb2/attractions/Attractions/Pages/Dead%20sea%20seven%20wonders.aspx
¹⁰ http://djilp.org/wp-content/uploads/2014/04/Keane_Final-to-Printer.pdf "Unesco, Palestine and Archaeology in Conflict" David Keane and Valentina Azarov (2014)
¹¹ שם, בעמ' 33 ולנסקי ודנטה, לעיל ה"ש 2, עמ' 14.

הצפוני ומזרמיים אותם דרומה, דרך תעלות ההזנה, לבריכות האידוי שבאגן הדרומי וכך מביאות להגדלה משמעותית בהתאדות המים בנפח כולל של 250-300 מלמ"ק.¹² בסוף התהליך, התמלחת המרוכזות ביותר מבריכות האידוי מוזרמת צפונה, בחזרה לים המלח דרך ערוץ נחל ערבה. בתהליך זה מתאדים כ - 50% מנפח המים שנשאבו מלכתחילה מים המלח, והיתרה מוחזרת לים. **על פי הערכות, מביאה שאיבה זאת לירידת מפלס של כ-40-35 ס"מ בשנה.** יש לציין, כי על אף הנתח המשמעותי בירידת המפלס לה גורמת שאיבת מימי האגן הצפוני על ידי מפעלי ים המלח הישראליים (אשר תפוקתם גבוהה מאלו הירדניים)¹³ אין כלל בקרה או פיקוח על שאיבה זאת.¹⁴

נזקי ירידת מפלס האגן הצפוני

ירידת המפלס באגן הצפוני של ים המלח גורמת למספר תופעות המשפיעות על התשתית הפיזית ואשר עלולות להיות להן השפעות על המשך הפיתוח של האזור. להשלכות הללו פגיעה באטרקטיביות ובכח המשיכה האזורי, ובתעשיית התיירות סמוכת החוף. בין היתר, ניתן למנות את המפגעים הבאים:

1. **הרחקת חוף הים:** ירידת המפלס גורם להרחקת חוף הים עד כדי מספר קילומטרים ביחס למיקום החוף לפני מספר עשורים. במקום ים נחשפים משטחים של בוץ טובעני, המקשה על הגישה אל חוף הים, הורס את חופי הרחצה, אתרי הנופש והפיתוח הקיים והאפשרי באזור.
2. **בולענים:** בשטח הבוצי שנחשף ואף מעבר אליו, נוצרו וממשיכים להיווצר אלפי בולענים, הנפערים באופן פתאומי בשטח. כבר כיום קיימים מעל 5000 בולענים בגדלים שונים. תופעה זו מהווה סכנה בטיחותית לשהים באזור, פוגעת בתשתיות החוף, במבנים, בכבישים ובשטחי חקלאות, ובאופן כללי גורמת חוסר יציבות בכל האזור, אשר מונעת את המשך פיתוחו. דוגמא של הנזק החמור שנגרם מבולענים הינה הפגיעה בכביש ארצי מספר 90, וניתוב התחבורה המסיבית דרך שמורת הטבע עין גדי. סגירה זו גרמה לפקקים ועיכובים באזור ועומס כלי רכב ורעש בסמיכות לשמורת הטבע.¹⁵ קיימת סכנה שבולענים נוספים עתידיים יגרמו נזק נוסף לכבישים באופן שינתק את תושבי האזור מיישוביהם.
3. **התחתרות נחלים:** ירידת המפלס משנה את שיפועי ערוצי הנחלים המתנקזים אל ים המלח. הערוצים עוקבים אחר המפלס הנסוג ובעקבות כך "מתחתרים לאחור" בקצב של בין עשרות למאות מטרים בשנה. התחתרות זו אף מאיימת על כבישים ותשתיות.

¹² המכון הגיאולוגי, לעיל ה"ש 4, עמ' 33.

¹³ שם, עמ' 57.

¹⁴ הערר אותו הגיש הארגון לבית הדין למים ביוני 2015 בעח"ק 14047/06/15 מצורף כנספח א'.

¹⁵ סיידלר, ש. ורנית. צ. "כביש 90 באזור עין גדי ייסגר לציבור הרחב ממחר ב-12 בצהריים בגלל בולענים", עיתון הארץ, 26/1/2015, <http://www.haaretz.co.il/news/science/1.2548877>

4. פגיעה במי תהום ובנביעות מים מתוקים: לנאות החוף תפקיד חיוני כמקום חנייה בנתיב נדידת הציפורים, כמקור מים ומזון וכמקום מחסה לעופות וליונקים הגדולים של מדבר יהודה. מי התהום המתוקים בסביבת ים המלח קשורים קשר הדוק למערכת ההידרולוגית של האגם. ירידת המפלס שוברת את ה"סטטוס קוו" בין השניים ומביאה לנדידת הנביעות ואף להמלחתן. תהליכים אלו עלולים להביא לצמצום מגוון המינים ולפגוע במערכת האקולוגית הייחודית במקום¹⁶.

אם כן, אין חולקים כי ירידת מפלס האגן הצפוני יוצרת שלל מפגעי סביבה ותשתית אשר נאמדים בעשרות מיליוני דולרים ובהידרדרות אזור שלם¹⁷.

בנוסף לנזקים אלו, אשר נגרמים בשל ירידת מפלס האגן הצפוני, ניתן למנות מספר השפעות נוספות, אשר נגרמות ישירות בשל פעילות כריית המינרלים¹⁸. כפי שנכתב נייר מדיניות תמ"א 13 לים המלח וחופיו (להלן: "מסמך המדיניות של תמ"א 13"): "השטחים הפתוחים באזור האגן הדרומי מופרים בהיקפים גדולים כתוצאה מפעילות מפעלי ים המלח בשטחי הזכיון. האמור חורג בהרבה מעבר לנושא אתרי הכרייה ששוקמו בחלקם. מרכיבי ההפרה כוללים: פריצת דרכים רבות, עבודות עפר וכלים הנדסיים בשטחים גדולים, הנחת צנרות בהיקף גדול ללא התייחסות לשיקולים נופיים, עיצוב סוללות הבריכות כולל סוללות מלח פנימיות ללא התייחסות לשיקול החזותי, הקמת מתקנים שונים, עבודות עפר בהיקף נרחב הקשורות להסדרת ניקוז ומניעת פריצת מי נגר לבריכות. הצטברות מרכיבים אלו על פני עשרות שנים יצרה טביעת רגל נופית משמעותית של מפעלי ים המלח באגן הדרומי ותחושה של "חצר אחורית" של המפעלים המחייבת טיפול בשיקום מניעת פגיעה עתידית"¹⁹. יתרה מכך, יש לציין שהרכז שמושב לים במסגרת תהליך הכרייה אינו משתווה באיכותו למים שנשאבו, שכן עבר תהליך, והוא משנה את איזון המומסים בים המלח.

כל אלו יחד, גורמים למצב של אי-ודאות קשה באזור כולו, המשבש את שגרת החיים ומגביל את האפשרויות לתכנון ארוך-טווח²⁰. עד שלא תתקבל החלטת מדיניות ארוכת טווח באם להתערב במגמת הירידה של מפלס ים המלח או להשאר בסטטוס קוו, אי-הודאות יוותר על כנו.

ים המלח הוא אוצר טבע חשוב וייחודי למדינת ישראל, אשר חשיבותו אינה מוטלת בספק. עם זאת, קיים פער אדיר בין ההכרה הלאומית הרחבה בחשיבות שימורו של ים המלח לבין מידת ההגנה

¹⁶ המכון הגיאולוגי, לעיל ה"ש 4, עמ' 9-10.
¹⁷ הטכניון ומוסד שמואל נאמן ירידת מפלס ים המלח - חלופות לפעולה (2007).
¹⁸ להשפעות נוספות הנובעות מעליית המפלס בבריכות האידוי ראו לדוגמא את משרד הפנים - מנהל התכנון נייר מדיניות תמ"א 13 לים המלח וחופיו (2010) בעמ' 5 (להלן: "מסמך המדיניות של תמ"א 13").
¹⁹ שם, בעמ' 58.
²⁰ שם, בעמ' 6-8.

שמספקת לו מדינת ישראל בפועל. אזור ים המלח מצוי במצב של התדרדרות אקולוגית מתמשכת המתבטאת בירידת מפלס הים, בשינוי פני הנוף, בפגיעה בתירות, בנזקים ישירים לתשתיות ובנזקי בולענים כאשר חלק בלתי מבוטל ממצבו העגום של ים המלח ומירידת מפלס הים נובע מהפעילות התעשייתית של חברת מי"ה, ובפרט משאיבת המים מן האגן הצפוני, ומתהליך אידוי המים, אשר להם השפעה סביבתית קשה.²¹ לכן, לעמדתנו, **כעת, עם התקרבות מועד תום הזכיון, נפלה בידיכם, מקבלי החלטות, הזדמנות לגרום לשינוי אמיתי, אשר ישנה את נתיב הגורל ההרסני בו צועד ים המלח- אנא, אמצו הזדמנות זאת בשתי ידיכם.**

עצירת הכרייה ושיקום ים המלח

חשיבותו של ים המלח ומצבו החמור מובילים למסקנה אחת - עלינו לעשות ככל הניתן על מנת לעצור את ירידת מפלס האגן הצפוני ולפעול לשיקומו של ים המלח. על מדינת ישראל לקבל את ההחלטה ששיקום ים המלח הוא אינטרס בעדיפות עליונה. משכך, ובהזדמנות זו, **ברור כי הצעד הראשון על המדינה לקבל החלטה שלא לחדש את הזכיון הנוכחי ועם סיומו בשנת 2030 יש להפסיק מיידית את שאיבת מימי האגן הצפוני.**

יחד עם הפסקת הכרייה, על המדינה לפעול **כבר עכשיו** להכין תכנית רחבה, אשר תעוגן במסמך סטטוטורי, לשם שיקום ארוך טווח, הן של האגן הצפוני והן של האגן הדרומי ואף של אזור ים המלח בכללותו. **הפסקת כריית המינרלים בים המלח הינה צעד הכרחי, אך לא מספיק, לשם הצלת ים המלח** ולכן על אותה תכנית לבחון מספר היבטים נוספים שבמרכזם החזרת זרימת מימי הירדן ושיקום האזור כולו מנזקי העבר.

תום הזכיון בשנת 2030 והשנים הקודמות לכך, הינם הזדמנות להכנת ויישום תכנית כוללת לשם הצלת ים המלח. אין ספק כי הבחירה במהלך רחב זה תחייב את הממשלה לקבל החלטות אשר חורגות משאלת עתיד זכיון ים המלח. עם זאת, נראה כי אין הזדמנות מתאימה יותר לשם קבלת החלטות אלו. זאת ועוד, אף ניסוח שמו של צוות זה - "הצוות בנושא פעולות הממשלה לקראת תום תקופת זכיון ים המלח" צפה את רוחב השאלות הנדרשות והבין כי פעולות הממשלה אכן נדרשות לקראת תום תקופת הזכיון, אך אין הן מוגבלות ביחס אליו.

²¹ ראו לדוגמה את דוח מבקר המדינה 59 בשנת 2008 ולחשבונות שנת הכספים 2007 בעמ' 1125 - "הסיבות לירידת מפלס ים המלח הן הטיית מקורות הירדן על ידי מדינת ישראל ועל ידי שכנותיה, הטיית ואדיות שהתנקזו בעבר לים המלח ושימוש במימיו לצורכי תעשיית הכימיקלים."

על תכנית לשיקום ים המלח לבוא בעקבות **בחינה רחבה ובלתי תלויה**, אשר תבחן את כלל ההיבטים הרלוונטים ותשלם למעשה את יישום החלטת ממשלה 2863.²² על כל פתרון לים המלח לצאת מנקודת הנחה רוחבית ועל כל בחינה של המשך הפעילות התעשייתית בים המלח יש לבחון תוך איזון בין האינטרסים השונים הקשורים באזור כולו וזאת מתוך ראייה כוללת של צרכי הפיתוח ההתיישבותיים, התרבותיים והכלכליים לצד ההגנה על המאפיינים הסביבתיים וערכי המורשת משני צידי האגן. כאמור בהחלטת ממשל 2863: "קידום עתיד ים המלח מחייב עריכת בדיקות מעמיקות בסוגיות שונות הנוגעות להשלכות הכלכליות, הסביבתיות, הלימנולוגיות והגיאולוגיות בכל הנוגע לעתיד ים המלח וסביבתו (כגון: תשתיות, מפעלי תעשייה, תיירות, מיקום קו החוף, איכות המים ומחצבים). במסגרת זו יש גם צורך לבחון אפשרויות ודרכים להתמודדות עם בעיית ירידת המפלס."

לא ניתן לקבל פתרון של "אי-מעש" או "עסקית כרגיל" בכרייה ובכלל בטיפול בים המלח.
 השלכותיה של המשך "אי-מעש" הן בלתי נסבלות מבחינה סביבתית.²³ הירידה הדרסטית בזרימה לים המלח במהלך ארבעת העשורים האחרונים הביאה זה מכבר לשינוי בהרכב המינרלי ובדינאמיקות של ים המלח, אשר הוחמרו כאמור בשל פליטתן של תמלחות לוואי מרוכזות על-ידי חברות כריית המינרלים. **אין כל ספק כי נדרש שינוי יסודי באופן ניהולו של ים המלח וזה על מנת להבטיח את קיומו עבור הדורות הבאים.**

"אסדרה מחודשת לכריית מינרלים בים המלח"

הפסקת הכרייה מים המלח, כאמור לעיל, מהווה הצעד הראשון לקראת פתרון כולל למען עתיד ים המלח. יחד עם זאת, ובמידה ועמדה זו לא תתקבל, יגיש הארגון לשולחן הצוות את התייחסותו בנוגע להסדרים הנדרשים במידה ויוחלט על המשך הכרייה. **בבסיס חלופה זו ביטול חוק הזכיון ואסדרת תחום כריית המינרלים בים המלח באמצעות מנגנונים אשר יפקחו ויבקרו על הגורמים העוסקים בכרייה וידאגו לשיקום ים המלח. בין כה וכה, אם תאומץ עמדתנו שיש לעצור את כריית המינרלים מים המלח ובין אם לאו, על מדינת ישראל לקבל החלטה ששיקום ים המלח הוא אינטרס בעדיפות עליונה וכן עליה לפעול כבר כיום להכנה ויישום של תכנית כוללת לשיקום ים המלח.**

חוק זכיון ים המלח תשכ"א-1961

²² החלטת ממשלה 2863 מיום 5.1.2003 "עתיד ים המלח" – <http://www.sviva.gov.il/InfoServices/ReservoirInfo/DecisionStockpileGovernment/Pages/2003/Decision2863.aspx>
²³ ראו כדוגמא את מסמך המדיניות של תמ"א 13, לעיל הי"ש 18, בעמ' 7 - תרחיש אי התערבות – המשך מגמת ירידת מפלס האגם הצפוני – ירידה נוספת של מפלס מי הים בקצב של כ- 1.2 מ' לשנה תביא בטווח של כ- 50 שנה לירידה מצטברת של כ- 60 מ', תהליך שיגרור לחשיפת מישורי בוץ נרחבים וליצירת מתלולים גבוהים בשפת האגם, בעיקר בצדו המערבי, על כל התופעות הפיזיות, המפגעים והבעיות הנובעות מירידה זו (בולענים, התחתרות נחלים

חוק הזכיון הינו חוק ארכאי, אשר חוקק עוד כאשר מפעלי ים המלח, בעלי שטר הזכיון שמצורף כתוספת לחוק, היו חברה בבעלות ממשלתית.²⁴ עובדה זאת ושנת חקיקת החוק הולידו ביחד חוק יוצא דופן אשר אף זכה ברבות השנים לביקורת בתי המשפט וגורמים בכירים במשרד המשפטים.²⁵ בין פגעי החוק, אשר מבטאים יותר מכל את הצורך בביטולו, ניתן למנות סעיף 2 הקובע כי למפעלי ים המלח "הזכות הייחודית... לעשות, להרחיב, לשנות, להחזיק ולהרוס, בים המלח ומתחתיו..." [ההדגשה אינה במקור]. סעיף 2(ב) "הענקת זיכיון" אשר שימש בעבר את מפעלי ים המלח לשם הימנעות מהליכי תכנון ובנייה; את סעיף 9(2) "קרקעות שמורות" אשר מאפשר "להעביר למקום מתאים בקרקעות השמורות כל מוצרי-פסולת שנוצרו תוך כדי הפעלת המפעל"; את סעיף 14 אשר החרג בעבר לחלוטין את מפעלי ים המלח מהוראות חוק ההגבלים העסקיים ועוד. לעמדתנו, עם תום תקופת הזכיון יש לבטל חוק זה ולהחליפו באסדרה מודרנית אשר תגן על ים המלח, תדאג לשיקומו, וכך תבטיח גם את האינטרס הציבורי.

עקרונות האסדרה החדשה

עם ביטול חוק הזכיון, יש להבטיח שכל הסדר אשר יותיר כרייה בים המלח יכלול מנגנונים אשר יבטיחו את ההגנה על ים המלח ואת שיקומו. עם זאת, שאלת ה"גוף" או ה"צורה" של האסדרה החדשה בתחום אינה עומדת בראש מעיינינו - אלא שאלת התוכן ויכולתו האפקטיבית להביא לעצירת ירידת מפלס האגן הצפוני ולשיקום הים והאזור. משום כך, ובמקום להציע דבר חקיקה ספציפי זה או אחר, ישטח הארגון בקצרה מספר עקרונות מדיניות ומנגנונים אשר ישרתו תכלית זאת:

1. מניעת ירידת מפלס האגן הצפוני בשל פעילות תעשייתית: בשלב ראשון, אין להותיר הרשאה עתידית לכריית מינרלים ממימי ים המלח ללא הצגת תכנית אשר תמנע לחלוטין את ירידת מפלס האגן הצפוני אשר נובעת מפעולת הכרייה וזה על ידי השוואת הזרימה הנכנסת לאובדן המים או לחילופין שימוש בטכנולוגית כרייה שאינה דורשת אידוי מים. עקרון זה, עצירת ההידרדרות המתמשכת וייצוב מפלס, אשר אמנם לא פותר לבדו את בעיות האגם, יצמצם משמעותית את קצב ירידת המפלס ויותר פתח ליישום תכנית לשם שיקום האגם.²⁶

²⁴ כידוע, בשנת 1992, עת החלו תהליכי הפרטה, רכשה כ"ל (אשר היתה באותה עת בשליטתה של המדינה) את כלל מניות מי"ה מהציבור. תהליך הפרטה הסתיים בשנת 1995, וכיום החברה מצויה בבעלות פרטית, החולשת על משאב טבע ייחודי, אשר היה בעבר נתון לשליטת המדינה.
²⁵ בין היתר, בחוות הדעת המשפטית שהוכנה על ידי אבי ליכט, המשנה ליועמ"ש כלכל-פיסקלי, לקראת אישור מסקנות הוועדה לבחינת המדיניות לגבי חלק המדינה המתקבל בעד השימוש של גורמים פרטיים במשאבי טבע לאומיים (ועדת ששינסקי 2), צוין בסעיף 108: "שטר הזכיון וחוק הזכיון הם יצורי כלאים ייחודיים. הם שריד לעבר רחוק המביא לידי ביטוי גישות רגולטוריות שחלפו מן העולם. הם נחקקו על בסיס עובדתי ייחודי". [ההדגשה אינה במקור]
²⁶ ראו את מסמך המדיניות לתמ"א 13 בעמ' 7 - תרחיש התערבות לייצוב המפלס - הזרמת מים לים המלח באחת מהחלופות הנדונות כיום או בכול דרך אחרת, תהליך כזה אם יוחלט לגביו בקרוב, יתחיל להשפיע בעוד כעשרים שנה ויביא לעצירת ירידת מפלס

2. החלת עקרונות החוק הישראלי, ללא סייגים, על בעלי הזכיון העתידיים: כפי שצוין, חוק הזכיון החריג, במפורש או במשתמע, את בעלי הזכיון, מפעלי ים המלח, ממספר חוקים שונים. גם אם היה הצעד הזה נכון לזמנו, הרי שהשנים הוכיחו כי אין מצב זה יכול להימשך עקב פגיעה עקבית ומקיפה בציבור ובסביבה. משכך, כל אסדרה עתידית תהייה חייבת להימנע מהכללת סייגים אלו וכך יובטח שכל "זכייין" עתידי יעמוד במנגנונים הקיימים בחקיקה הסביבתית השונה ובפרט שיפעל בכפוף לחוק התכנון והבנייה.
3. מנגנוני פיקוח ובקרה: במקביל, ועל מנת להבטיח את קיומו של העקרון הראשון, תצטרך כל חקיקה עתידית לכלול שורה של מנגנוני פיקוח ובקרה, השקופים ומשותפים לציבור, אשר יוטלו על בעלי הזכיון העתידי ויבטיחו את השמירה על האינטרס הציבורי.
4. תכנית כוללת לשיקום ים המלח וסביבתו: כאמור, גם במסגרת חלופה זאת, על המדינה לפעול כבר כיום להכין וליישם תכנית כוללת לשיקום ים המלח. ככל שיוחלט על המשך פעילות הכרייה בים המלח, יש להבטיח שהמנגנון שייבחר לשם עיגון ההסכם בין המדינה והזכייין לא ימנע את יישומה של התכנית הכוללת וזה כדי להביא לשיקום ופיתוח ראוי של האזור לרווחת הציבור ולהגנת הסביבה.

הליך בחירת בעל ההרשאה העתידית לכריית מינרלים

ככל שיוחלט על המשך הכרייה בים המלח, אחת מהתחנות הקריטיות לעתיד ים המלח הינו שלב בחירת בעל ההרשאה העתידי לכריית המינרלים. אין ספק שיש לנהל כל הליך של בחירת זכייין חדש על פי חוק חובת המכרזים, התשנ"ב-1992.

הליך בחירת המפעיל העתידי הינו הזדמנות לשם שיקום האגן הצפוני של ים המלח בפרט, ואף מפגעים שונים בסביבת הבריכות התעשייתיות באגן הדרומי. חשיבותה של נקודת זמן זאת נובעת, מהאפשרות לכלול דרישות ותנאים סביבתיים בדרישות המכרז. בין היתר ניתן לשקול אימוץ מנגנון של רכישת הזכיון במחיר "מוזל" וזאת בתמורה לפעולות שיקום על חשבונו של הזכייין. המפעל שייבחר צריך להיות זה שיציע את התכנית הטובה ביותר לשיקום ים המלח.

פעולות הממשלה הנדרשות לשם הגנה על ים המלח עוד טרם שנת 2030

הים בגובה של כ- 20 מ' מתחת למפלס הנוכחי. בהמשך ניתן להניח בתנאים מסוימים התממשות של תרחיש הרחבת ההתערבות והזרמה נוספת של ים לאגם, המותנה בזמן תחילת ההזרמה ובכמות המים, אשר תאפשר את שיקום המפלס והשבתו למפלס קבוע מוסכם, בתהליך שימשך מספר שנים נוספות.

מעבר לנקיטת צעדים לקראת הכנת תכנית רחבה אשר תעוגן במסמך סטטוטורי מחייב לשם שיקום ארוך טווח ושימורו של ים המלח, ישנם מספר צעדים שנדרשים כבר כיום ואשר ניתן לקיימן למרות חוק הזכיון:

- ראשית, על הממשלה לפעול באופן דחוף לשם מניעת "שדידת" ים המלח עוד טרם מועד תום הזכיון, בעוד כ-14 שנים. כזכור, מפעלי ים המלח פועלים כיום מכח חוק הזכיון. חוק ארכאי זה, שחוקק בשנת 1961, לא הגביל כלל, כפי שצוין לעיל, את כמות המים אותם יכולים לשאוב מפעלי ים המלח מהאגן הצפוני. בשל כך, כמות המינרלים אשר נכרים כל שנה מהאגם עלתה מאז חקיקת החוק באלפי אחוזים.²⁷ יש להבטיח כבר כיום שהמשך השאיבה תהיה בהתאם לחוק המים, התשי"ט – 1959.
- יש להבטיח את ביצועו של קציר המלח, בהמשך להחלטת ממשלה 4060 - ביצוע פרויקט הגנות הקבע בים המלח ומימונו והגדלת התמלוגים המשולמים למדינה - כמתוכנן עוד בשנת 2017 וזה כדי למנוע את הצפת המלונות השוכנים על חופי ים המלח והמשך העלאת הסוללות.
- סעיף 24(ב) לחוק הזכיון קובע שבמשך "עשר השנים שלפני תום תקופת הזכיון לא ישקיע בעל הזכיון השקעת הון חדשה במפעל, בלי הסכמה מוקדמת בכתב מאת הממשלה" ניתן לעשות שימוש בסעיף זה כדי להבטיח שלא יחלו פרויקטים המרחיבים את התעשייה ושאינם מטיבים עם האינטרס הסביבתי או האינטרס הציבורי.

סיכום:

לאור כל האמור לעיל, אנו מבקשים מהצוות לשקול בעת גיבוש מסקנותיה הסופיות את עמדתנו זו. אנו קוראים לצוות לקבל החלטה אמיצה ובסיום עבודתו להמליץ על סיום הכרייה בים המלח ועל פעולות דחופות לשיקומו. ההחלטה על סיום הכרייה תהווה אות ברורה שלעמדת המדינה ים המלח מהווה אוצר טבע ייחודי וציבורי ופלא עולם אשר מדינת ישראל מעוניינת לשמור ולשקם למען הדורות הבאים ולא מחצבה בשימושה הבלעדי של חברה פרטית.

בברכה,

לי-היא גולדנברג, עו"ד
ראש תחום כלכלה, סביבה ומשאבי טבע

עמית ברכה, עו"ד
מנכ"ל אדם טבע ודין

²⁷ את נתון זה ניתן לזקק מהבחנה בין שני מקורות שונים. הראשון, כתבה שפורסמה בשנת חיקוק חוק הזכיון, 1961, בה דובר על הפקה של 136,000 טונות אשלג; השני, מסקנות ועדת ששינסקי 2 (בעי 23), אשר מציינות נתון של 3,500,000 טון אשלג. משמע, גידול של כ-2,500 אחוזים במימדי ההפקה.

אדם טבע ודין

רחוב יהודה הלוי 48, תל אביב | ת.ד 15 | מיקוד 6100001

טלפון 03.566.9939 פקס 03.566.9940

contact@adamteva.org.il

www.adamteva.org.il